

Odjek travanjskih nemira 1870. u Zagrebu na Kraljevsku veliku gimnaziju

ANA BIOČIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagreb, Zagreb, Republika Hrvatska

Nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe i imenovanja Levina Raucha banom Trojedne Kraljevine, u redovima Narodno liberalne stranke dolazi do ponovnoga političkog organiziranja i otpora prema unionističkoj politici. Istovremeno pristaše Stranke prava prešutno podržavaju Nagodbu i unioniste, a sukobljavaju se s narodnjacima. U radu se na osnovi arhivske građe Državnoga arhiva u Zagrebu, periodike i literature istražuju sukobi pravaša i narodnjaka koji su se proširili na zagrebačku Kraljevsku veliku gimnaziju u travnju 1870. godine. Detaljno su istraženi uzroci, tijek i posljedice sukoba te su stavljeni u povijesni kontekst, uz utvrđivanje elemenata nenasilnoga otpora.

Ključne riječi: Kraljevska velika gimnazija, David Starčević, Vatroslav Jagić, nenasilni otpor, društvena povijest, XIX. stoljeće.

Uvod

U dosadašnjoj historiografiji veoma je malo spomena o travanjskim nemirima koji su se dogodili 1870. u Zagrebu i njihovoj povezanosti s učenicima i profesorima Kraljevske velike gimnazije.¹ Upravo je stoga cilj ovoga rada

¹ U literaturi o tom izgredu nalazimo oskudne podatke. Martin Polić opisao ga je na osnovi očitovanja profesora Vatroslava Jagića objavljenog u *Zatočniku* (6. VII. 1870.); Martin Polić, *1860–1880. Parlamentarna povijest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa bilješkama iz političkoga, kulturnoga i društvenoga života*, 2. dio (Zagreb: Komisionalna naklada kr. sveučilišne knjižare Franje Suppana, 1900), 123-125. Jaroslav Šidak pak u svojem članku donosi prepisane fragmente memoara *Školovanje i uspomene Antuna Starčevića* nastalih iz pera Antuna Starčevića, jednoga od učenika sudionika izgredu, u kojima se zbivanja spominju sa stajališta izgredu; Jaroslav Šidak, "Prilozi povijesti ranog pravaštva", *Historijski zbornik* 25/26 (1972/1973): 287-289. Također valja reći da u knjizi *Povijest zagrebačke Klasične gimnazije* nalazimo netočan podatak da se izgredu dogodio 11. umjesto 19. travnja i da se radilo o dijeljenju letaka, a ne spominje se pobuna sa zviždalkama; Ivo Goldstein, Agneza Szabo, *Povijest zagrebačke Klasične gimnazije (1607–2007)* (Zagreb: Novi Liber; Klasična gimnazija, 2007), 103. Iste podatke u svojem članku preuzimaju Papić Bogadi i Peklić (Valentina Papić Bogadi, Ivan Peklić, "Kazališna umjetnost i

točno utvrditi ulogu profesora i učenika tijekom tih izgrede te povezati izgrede s kasnijim događajima na Kraljevskoj velikoj gimnaziji. Zato će se, prema sačuvanim *Zapisnicima s učiteljskih sjednica*, gimnazijskim *Dnevnici*, raznim dopisima Zemaljskoj vladi i onodobnom tisku rekonstruirati događaji u Kraljevskoj velikoj gimnaziji 1870. godine. U prvom dijelu rada prikazat će se istraga protiv učenika koji su sudjelovali u izgrede i utvrditi posljedice koje su događaji imali na učenike (jesu li kažnjeni i kojim kaznama). Pritom će se razmotriti spornost *Zapisnika* nastalog na učiteljskim sjednicama na kojima je obavljena istraga. U središnjem dijelu rada istražiti će se sukobi gimnazijskih profesora te pokušati utvrditi jesu li profesori trpjeli posljedice zbog svojega političkog djelovanja. Identificirat će se određene metode nenasilnoga otpora u djelovanju i gimnazijskih profesora i učenika te će se pokazati da njihovo političko djelovanje nije izolirani slučaj.

U inozemnoj historiografiji sve se više pozornosti posvećuje nenasilnom otporu i njegovim oblicima koji se mogu prepoznati u nizu povijesnih događaja.² Postoji cijeli spektar raznih oblika nenasilnoga otpora – demonstracije, bojkoti, simbolični protesti – kao metode otpora vladajućoj eliti radi postizanja političkih ili društvenih promjena.³ Znanstvenici su utvrdili dvjestotinjak različitih oblika nenasilnoga otpora, a u prvom redu valja razlikovati tri osnovne kategorije – nenasilni prosvjedi i uvjeravanje, nenasilne intervencije i nekooperativnost.⁴ Neoperativnost pak može biti socijalna – društveni bojkot, studentski štrajkovi, ekskomunikacija; ekonomska, koja se dijeli na dvije podskupine – štrajkovi ili bojkot; politička – bojkot zakonodavnih tijela i izbora, otpor u plaćanju poreza, birokratska neefikasnost, bunt.⁵ Zanimljivo je da metode nenasilne intervencije djeluju znatno brže i izravnije u postizanju

Franjo Marković, s posebnim osvrtom na recepciju u novinama na njemačkom jeziku”, *Podravina* 11 /2012/, br. 21: 79-80). Osim spomenutog, šture podatke o izgrede nalazimo i u: Jasna Turkalj, *Pravaški pokret 1878.-1887.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009), 18.

² Nenasilni otpor je naziv za aktivno političko-socijalno djelovanje grupe ili mase bez korištenja fizičke sile. Nenasilni otpor nije izbjegavanje ili ignoriranje sukoba, nego učinkovito djelovanje u politici. Više u: Gene Sharp, *How Nonviolent Struggle Works* (Boston: The Albert Einstein Institution, 2013), 18; Gene Sharp, ur., *Waging Nonviolent Struggle: 20th Century Practice and 21st Century Potential* (Boston: Extending Horizons Books, 2005), 41, 547. Također o glavnim postavkama nenasilnoga otpora i literaturi za daljnja istraživanja i općenito nenasilnoga otpora i užih tema vezanih uz nj vidi u: Bryan Caplan, “The Literature of Nonviolent Resistance and Civilian-Based Defense”, *Humane Studies Review* 9 (1994), br. 1: 1-16.

³ O povijesti nenasilnoga otpora od grčko-rimske i katoličko-židovske tradicije, preko srednjega vijeka, reformacije i industrijske revolucije do modernoga doba, odnosno XX. stoljeća vidi u drugom poglavlju knjige *Civil Resistance* Michaela Randlea pod naslovom “The Evolution of Passive Resistance”. Michael Randle, *Civil Resistance* (London: Fontana Press, 1994), 19-51.

⁴ Znanstvenik Gene Sharp utvrdio je 198 različitih oblika nenasilnoga otpora. Više u: Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action*, Part Two: *The Methods of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent Publishers, Incorporated, 1973). Popis svih 198 metoda na: <http://www.aeinstein.org/english/>, pristup ostvaren 27. XII. 2014. Vidi i: Vladimir Pavičević, “Građanska neposlušnost u savremenoj političkoj teoriji”, *Godišnjak 2009. Fakulteta političkih nauka* (2009): 89-90.

⁵ Gene Sharp, *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework for Liberation* (United States of America: The Albert Einstein Institution, 2010), 31.

promjena.⁶ Budući da se u djelovanju profesora i učenika zagrebačke Klasične gimnazije tijekom događaja u Zagrebu u travnju i svibnju 1870. mogu prepoznati određeni elementi nenasilnoga otpora, u radu će se utvrditi o kojim se točno oblicima radi.

Zagrebačka Klasična gimnazija škola je s kontinuitetom od 1607. i kao takva je najstarija isusovačka gimnazija na hrvatskom tlu.⁷ Sredinom XIX. stoljeća, nakon što je odijeljena od zagrebačke Kraljevske akademije, obavljen je niz reformi: od uvođenja hrvatskoga jezika (1849.) do preustroja na četiri razreda gornje i isto toliko razreda donje Više gimnazije (1850.), uvođenja ispita zrelosti (1851.) te rada na stvaranju udžbenika na hrvatskom jeziku.⁸ Ti su napori i reforme rezultirali povećanjem broja učenika i otvaranjem, krajem stoljeća, još jedne Kraljevske donjogradske velike gimnazije u Zagrebu.⁹

U drugoj polovini XIX. stoljeća unutarnje ustrojstvo gimnazije – zapošljavanje profesora, plaće, mirovine, dužnosti učenika, organizacija nastave – ovisilo je o Zemaljskoj vladi, odnosno njezinu Odjelu za bogoštovlje i nastavu.¹⁰ Taj je odjel formiran 1869., prema odredbama Hrvatsko-ugarske nagodbe, nakon što je uspostavljena autonomna Zemaljska vlada u Zagrebu. Pitanja koja su se ticala unutarnjega ustrojstva bila su regulirana *Osnovom za organizaciju gimnazija i realki* iz 1849. godine.¹¹ *Osnova* je vrijedila na razini Austrijske Carevine, a njome je započela modernizacija školstva.¹² Na temelju *Osnove* 1853. donesen je *Disciplinarni zakon za hrvatsko-slavonske gimnazije*, kojim je propisano ponašanje učenika i u školi i u slobodno vrijeme. Navedene su razne odredbe vezane uz učenje gradiva, propisano je čudoredno ponašanje i međusobno poštivanje učenika, a za međusobne uvrede učenika određene su kazne. U slobodno vrijeme mogli su se zabavljati čitanjem knjiga, ali samo iz školske knjižnice. Do šestoga je razreda odlazak u kazalište bio dopušten samo uz pratnju roditelja ili staratelja. Gimnazijalcima je bilo strogo zabranjeno ići u kavane, gostionice, pivnice, krčme, bile su im zabranjene igre, npr. bilijar,

⁶ Sharp, *How Nonviolent Struggle Works*, 43.

⁷ O povijesti zagrebačke Klasične gimnazije: Marijan Bučić et al., ur., *380 godina Klasične gimnazije u Zagrebu 1607–1987. Zbornik radova* (Zagreb: Obrazovni centar za jezike, 1987); Maja Freundlich, ur., *Zbornik Klasične gimnazije u Zagrebu: 1607–1997*. (Zagreb: Potencijal, 1997); Lelja Dobronić, *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas* (Zagreb: Školska knjiga, 2004); Ivan Koprek, ur., *Thesaurus archigymnasii. Zbornik radova u prigodi 400. godišnjice Klasične gimnazije u Zagrebu 1607.–2007*. (Zagreb: Klasična gimnazija, 2007); Goldstein, Szabo, *Povijest zagrebačke Klasične gimnazije; Klasične gimnazije u Hrvatskoj* (Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2007).

⁸ Dobronić, *Klasična gimnazija u Zagrebu*, 239-240, 242, 244-258.

⁹ Agneza Szabo, "Pregled povijesti klasične gimnazije u Zagrebu i njeni doprinosi razvoju kulture i prosvjete u povodu 400. obljetnice osnivanja (1607.–2007.)." u: *Thesaurus archigymnasii*, 77.

¹⁰ *Isto*, 75.

¹¹ Više o *Osnovi* u: Vlasta Švoger, "O temeljima modernoga školstva u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj", *Povijesni prilozi* 30 (2012), br. 42: 316-324.

¹² Više u: Ivana Horbec, Vlasta Švoger, "Početak modernoga srednjeg školstva u Habsburškoj Monarhiji: Nastavni plan za gimnazije (1849.)." *Anali za povijest odgoja* 10 (2005): 11-13.

„čunji“ i kartanje, pušenje, nošenje oružja.¹³ Kazne za neprihvatljivo ponašanje bile su ukor, zadržavanje učenika u školi, zapis o lošem vladanju u imenik ili isključivanje iz gimnazije i zabrana daljnjega polaska.¹⁴ Prema propisima *Disciplinarnoga zakona za hrvatsko-slavonske gimnazije*, jasno je da je bilo strogo zabranjeno sudjelovanje u javnim nemirima kao i bilo kakav oblik političkoga djelovanja učenika.

Godine 1870. desetak se učenika oglušilo o odredbe *Disciplinarnoga zakona* i sudjelovali su u izgredima koji su se zbili u travnju na zagrebačkom Trgu bana Jelačića. Izgred je izbio tijekom posjeta karlovačkoga pjevačkog društva *Zora* zagrebačkom pjevačkom društvu *Kolo*.¹⁵ Prilikom posjeta organiziran je banket u Maksimiru, a na povratku su članovi pjevačkih društava, prolazeći glavnim zagrebačkim trgom, klicali “slava” kipu bana Jelačića. Dio građana na to ih je izviždao, a sukob je kulminirao fizičkim obračunom u Ilici. Poštovanje uspomene na bana Jelačića zapravo je zrcalilo suprotne političke stavove pristaša Narodno liberalne stranke (narodnjaka) i Stranke prava (pravaša). Sukobi su nadilazili samu osobu bana Jelačića, odnosno značili su podržavanje ili nepodržavanje vladajućih unionista i bana Levina Raucha (1867. – 1868.).¹⁶ Narodnjaci su kličući banu Jelačiću prosvjedovali protiv mađaronske politike bana Raucha, a pravaši su prosvjedovali protiv narodnjaka i prešutno podržavali vladajuće unioniste. Pravaši su to činili u skladu sa svojom politikom da je Austrija najveće zlo, pa se stoga bolje povezati i s Ugarskom, iako je potonja težila uklopiti Bansku Hrvatsku u jedinstvenu mađarsku državu.¹⁷ Takav stav pravaša iskoristio je ban Rauch. Naime, njemu je odgovarao animozitet između pravaša i narodnjaka jer nije ostavljao prostora za njihovu suradnju, a napisi objavljeni u pravaškom satirično-političkom listu *Zvekan*, usmjereni protiv narodnjaka, narušavali su ugled i utjecaj Narodno liberalne stranke u puku. Upravo zato Rauch nije sankcionirao pisanje Ante Starčevića u *Zvekanu*, a narodnjačko glasilo *Novi Pozor* neprestano je bilo na udaru cenzure.¹⁸

¹³ Štefka Batinić, “Život gimnazijalaca”, u: *Klasične gimnazije u Hrvatskoj*, 57-58.

¹⁴ Zakon iz 1901. pod kaznama sadrži i šibanje učenika. Više u: Milan Smrekar, *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. 5 (Zagreb: Tiskom i nakladom Ignjata Granitza, 1905), 1087-1089.

¹⁵ Više o izgredima u: *Zatočnik*, (Sisak), 20. IV. 1870.; *Zatočnik*, (Sisak), 21. IV. 1870.; *Narodne novine*, (Zagreb), 19. IV. 1870.

¹⁶ Mirjana Gross, Agneza Szabo, *Prema hrvatskom građanskom društvu* (Zagreb: Globus, 1992), 262-263.

¹⁷ Na stavove Eugena Kvaternika prema narodnjacima utjecali su i osobni razlozi, odnosno činjenica da su ga negativno prikazali u narodnjačkom listu *Novi Pozor* i činjenica da se kao ruski državljanin vratio iz emigracije i time je njegov položaj uvelike ovisio o banu. Više o odnosima pravaša i unionista te narodnjaka u: Mirjana Gross, *Izvorno pravaštvo* (Zagreb: Golden marketing, 2000), 214-215.

¹⁸ *Zvekan* je pokrenuo Ante Starčević, bio je glavni urednik i suradnik. Prvi je broj izišao 17. siječnja 1867., a izlazio je dva puta mjesečno. Odgovorni je urednik bio Marko Manasteriotti. Već u srpnju 1867. prestaje izlaziti; zbog teška stila pisanja, arhaičnoga jezika, bio je teško razumljiv u narodu. Više u: Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939*. (Zagreb: Stvarnost, 1962), 232-236; Jasna Turkalj, “Zvekan – humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške političke propagande”, *Povijesni prilozi* 18 (1999): 122, 129-137; Gross, *Izvorno pravaštvo*, 218-220.

U sukobima koji su se proširili s ulice na Kraljevsku veliku gimnaziju radilo se o učenicima koji su slijedili pravaške ili narodnjačke političke stavove. Do otvaranja Sveučilišta u Zagrebu 1874. Stranka prava imala je najviše pristaša upravo u srednjoškolskim i studentskim krugovima.¹⁹ Pravaši su tada uživali popularnost kod hrvatske studentske mladeži na visokim učilištima u Grazu, Pešti i Beču, ali i među učenicima na zagrebačkoj Kraljevskoj velikoj gimnaziji. Suprotno narodnjacima, pravaši su aktivnije i agresivnije iskazivali svoja uvjerenja. Začetke takve politike mladih pravaša nalazimo upravo u travanjskom izgredu.²⁰

U izgred je bio izravno umiješan gimnazijski profesor, pravaš David Starčević (Žitnik kraj Gospića, 1840. – Jastrebarsko, 1908.), sinovac Ante Starčevića.²¹ Na gimnaziji je istovremeno bio zaposlen profesor narodnjak Vatroslav Jagić (Varaždin, 1838. – Beč, 1923.),²² uz D. Starčevića jedan od glavnih sudionika sukoba koji su nakon travanjskoga izgreda izbili u gimnaziji. Jagić je u svojem spisu *Spomeni mojega života* javno, bez zadržke izrazio negativne stavove o pravašima pišući posprdno o njima.²³ Profesori Starčević i Jagić imali su velik utjecaj na svoje učenike, što će se u radu dokazati.

1. Istraga protiv učenika

U izgredu u kojem su pristaše Stranke prava zviždali na glavnom zagrebačkom trgu pristašama Narodno liberalne stranke sudjelovali su učenici Kraljevske velike gimnazije u Zagrebu. Učenici kojima je istragom utvrđena krivnja bili su Vladimir Barac,²⁴ Đuro Demetrović,²⁵ Aleksandar Hatz,²⁶ Šimun

¹⁹ Povećanju broja pristaša svakako je doprinijelo izlaženje glasila Stranke prava *Hervat* od rujna 1868., a u siječnju 1871. počeo je izlaziti njihov tjednik *Hrvatska*. U: Gross, *Izvorno pravaštvo*, 243 i 286.

²⁰ Turkalj, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 17-18.

²¹ David Starčević, sinovac Ante Starčevića, doktorirao je pravo u Budimpešti. Bio je suplent na zagrebačkoj gimnaziji do 1871., kada je optužen za protuaustrijske stavove i sudjelovanje u Rakovičkoj buni. Potom je bio odvjetnik u Jastrebarskom. Aktivan u politici i saborskom radu u redovima pravaša, 1899. ulazi u Frankovu Čistu stranku prava te se ubrzo povlači iz politike. Više u: Hrvatska (dalje: HR) – Državni arhiv u Zagrebu (dalje: DAZG) – fond 857 – Zbirka Ulčnik Ivan, sig. 4042; Turkalj, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 18.

²² Vatroslav Jagić, poznati slavist, gimnazijski i sveučilišni profesor na sveučilištu u Odesi, Berlinu, Sankt Peterburgu i Beču. Znatno je doprinio hrvatskoj, ali i srpskoj filologiji. Članke, osvrti i polemike objavljivao je u nizu renomiranih časopisa. Više u: "Jagić, Vatroslav", *Hrvatski biografski leksikon (on-line)*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", pristup ostvaren 29. XII. 2014., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=268>.

²³ Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života*, I (Beograd: Srpska Kraljevska Akademija, 1930), 105.

²⁴ Vladimir Barac bio je iz Karlovca, živio je kod oca Eugena Barca, odsječnoga savjetnika. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 6b razreda školske godine 1869/70, br. 1.

²⁵ Đuro Demetrović bio je iz Karlovca, pod skrbništvom župnika Neralića u "Novom – gradu blizu Karlovca", a pod rubrikom odgovorni "pomnjik", odnosno skrbnik stajalo je ime odvjetnika Eugena Kvaternika, pravaša. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 4a razreda školske godine 1869/70, br. 4.

²⁶ Aleksandar Hatz bio je iz Zagreba, a otac Pavao bio je podnačelnik i trgovac u Zagrebu. U zapisniku sa sjednica učiteljskoga zbora stoji napisano Hac, ali u imeniku učenika je Hatz. U:

Katić,²⁷ Ivan Kiseljak,²⁸ Dušan Lopašić,²⁹ Milan Novak,³⁰ Adam Smaić,³¹ Antun Starčević³² i Dragutin Stipetić.³³ Premda su svi osim A. Hatza bili oslobođeni plaćanja školarine, nisu se bojali gubitka prava na besplatno školovanje. Svi su učenici bili rimokatolici, osim grkokatolika A. Hatza. Stoga nije postojala diferencijacija na vjerskoj razini. Kada uzmemo u obzir političko opredjeljenje desetorice učenika koji su bili pod istragom zbog sudjelovanja u travanjskom izgredu 1870., na osnovi *Zapisnika* sa sjednica učiteljskoga zbora možemo zaključiti da su sedmorica bila pristaše Stranke prava (V. Barac, A. Starčević, A. Hatz, I. Kiseljak, M. Novak, Š. Katić, Đ. Demetrović), a samo trojica Narodno liberalne stranke (D. Lopašić, A. Smaić, D. Stipetić).³⁴

Budući da su u izgred bili umiješani učenici gimnazije, ali i profesor D. Starčević, devet je profesora 30. travnja 1870. poslalo ravnatelju dopis u kojem su tražili da se Starčevića otpusti zbog neprimjerenoga ponašanja.³⁵ Radilo se o profesorima Vatroslavu Jagiću, Vasilju Bratelju, Mirku Divkoviću, Franji Meixneru, Juraju Žerjaviću,³⁶ Ivanu Peksideru, Franji Kellneru, Josipu Pavecu i

HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g., 320; HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 5a razreda školske godine 1869/70, br. 14.

²⁷ Šimun Katić bio je podrijetlom iz Slunja, otac mu je bio poljodjelac, a skrbnik G. Novak, "izplatnik kod blagajne". U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 6b razreda školske godine 1869/70, br. 17.

²⁸ Ivan Kiseljak bio je sin istoimenoga gimnazijskog profesora iz Zagreba koji je na sjednicama branio profesora D. Starčevića. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 6a razreda školske godine 1869/70, br. 20.

²⁹ Dušan Lopašić bio je iz Karlovca, otac Slobodan bio je zaposlen kao arhivar. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 6b razreda školske godine 1869/70, br. 23.

³⁰ Milan Novak također je bio iz Zagreba, otac Josip mu je bio glavni blagajnik u Zagrebu. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 5a razreda školske godine 1869/70, br. 25.

³¹ Adam Smaić bio je iz Slavonije, sin seljaka Luke Smaića, a *pomnjik* mu je bila udova Franjica Teodorović. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 6b razreda školske godine 1869/70, br. 33.

³² Antun Starčević bio je iz Donjega Pazarišta, otac mu je bio poljodjelac, a odgovorni *pomnjik* blagajnik Josip Novak. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 5b razreda školske godine 1869/70, br. 37.

³³ Dragutin Stipetić bio je iz Zagreba, a otac Dragutin mu je bio činovnik. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g., Imenik ili katalog 5b razreda školske godine 1869/70, br. 38.

³⁴ Pri utvrđivanju političkih stavova učenika samo se za Đ. Demetrovića nije moglo na osnovi Zapisnika sa sjednica učiteljskoga zbora ustanoviti je li bio pristaša narodnjaka ili pravaša. No, s obzirom na to da mu je skrbnik bio pravaš E. Kvaternik, može se pretpostaviti da je i sam podržavao Stranku prava.

³⁵ *Zatočnik*, (Sisak), 5. V. 1870.

³⁶ Zanimljiv je podatak da je Juraj Žerjavić (1842. – 1910.) početkom 90-ih godina XIX. stoljeća član Stranke prava, iako Jasna Turkalj dokazuje da je već od 80-ih godina podržavao pravaške ideje jer je 1886. položio kauciju za izdavanje pravaškoga lista *Hrvatska*. Više u: Jasna Turkalj, "Prilog životopisu pravaša dr. Jurja Žerjavića župnika u Mariji Bistrici (1874.-1910.)", *Croatia Christiana periodica* 28 (2004), br. 54: 123-135.

Franji Markoviću. Očitovanje profesora trebalo je biti pročitano na učiteljskoj sjednici 1. svibnja, ali je zbog burne rasprave odgođeno.³⁷

Profesorski je zbor reagirao ubrzo nakon izgreda na Trgu. Na svojim je sjednicama održanim 1., 2. i 4. svibnja proveo istragu.³⁸ Na prvoj sjednici 1. svibnja ravnatelj Kostić pozvao je učenike da pred učiteljskim zborom kažu sve što im je bilo poznato u vezi s izgredima te da krivci priznaju krivnju. Profesor Jagić je pak izjavio da je i jedan od profesora sudjelovao u izgredima, zbog čega je predložio da taj profesor ne sudjeluje u preslušavanju učenika jer bi tijekom preslušavanja mogao "koji učenik, neoprezan" uvrijediti dotičnog profesora.³⁹ Jagić je ovdje na pristojan način pokušao ishoditi udaljavanje Starčevića iz istrage da ne bi utjecao na ispitanike. Ravnatelj je na to otkrio da se radilo o profesoru Davidu Starčeviću, ali i da će se istraživati krivnja učenika, a ne profesora.⁴⁰ Učenici su navodno izjavili da su sudjelovali u izgredima, ali ne pod utjecajem profesora D. Starčevića.⁴¹ Jagićev su prijedlog podržali i drugi gimnazijski profesori: Ivan Peksider, Franjo Meixner, Franjo Marković, Ivan Macun, Juraj Žerjavić, Josip Pavec, Franjo Kellner, Vasilj Bratelj, Mirko Divković, Josip Fabijanec, Ivan Gvozdanić, Radovan Zemljić, Julijo Šajatović i Dragutin Kaničar.⁴²

Profesor Ivan Kiseljak nije se složio s njima jer je isključivanje Davida Starčevića sa sjednice smatrao ravnim njegovoj prijevremenoj osudi koja će rezultirati sramoćenjem pred učenicima. Vatroslav Jagić tvrdio je da se ne sudi D. Starčeviću, ali je ustrajao na njegovoj odsutnosti pri istrazi zbog umiješanosti u nemire. David Starčević je izjavio da neće napustiti sjednicu dok se ne dokaže njegova povezanost s izgrednicima. Jagića su na sjednici javno podržali profesori I. Peksider te V. Bratelj, koji je u znak prosvjeda najavio apstinenciju pri glasanju. Nakon kratkotrajne rasprave o prisutnosti D. Starčevića, ipak je odlučeno da može ostati.⁴³

Ravnatelj je potom pozvao učenike VI.^b razreda Vladimira Barca i Šimuna Katića, koji su prisustvovali događajima, da detaljno opišu izgred. Učenicima su pitanja postavljali svi profesori, a ravnatelj je bio voditelj istrage. Vladimir Barac prvi je izjavio da je na dan izgreda čuo da će se glazbena društva *Kolo* i *Zora* pri povratku iz Maksimira zaustaviti na Trgu bana Josipa Jelačića. Rekao je da je i sam pošao na Trg i ondje zatekao mnoštvo građana. Od njih je čuo za namjeru da se "izfučkaju" glazbena društva ako će pred spomenikom bana Jelačića pjevati ili slaviti bana. Vatroslav Jagić potom je postavio pitanje Barcu od

³⁷ "Prilog k broju 151 *Zatočnika*", *Zatočnik*, (Sisak), 6. VII. 1870., 2.

³⁸ HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g., 318.

³⁹ *Isto*, 318 i 319.

⁴⁰ *Isto*, 319.

⁴¹ U Zapisniku učiteljskih sjednica nije navedeno o kojim se učenicima radilo.

⁴² HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g., 319.

⁴³ *Isto*.

koga je to čuo, na što je potonji odgovorio “od ovih”. Profesora Jagića razljutio je način svjedočenja i nastavio je inzistirati na imenima, koja je Barac na kraju i rekao. Radilo se o učenicima Antunu Starčeviću i Hacu (Aleksander Hatz) iz V. razreda te o Ivanu Kiseljaku iz VI.^a razreda. Priznao je da su zajedno isfućkali glazbena društva kada su pred spomenikom počeli vikati “slava” banu. Nakon toga su ih pratili do Ilice, gdje je započela kavga, iz koje je profesor D. Starčević pobjegao. U *Zapisniku učiteljske sjednice* stoji da se V. Barac na razna pitanja izmotavao i nejasno odgovarao.

Učenik Š. Katić u svojem je svjedočenju potvrdio sve što je rekao V. Barac, optuženi Hac (A. Hatz) nije bio pozvan na sjednicu, a učenik Milan Novak već je prije priznao krivnju.⁴⁴

Učenik I. Kiseljak tijekom ispitivanja također je priznao krivnju za sudjelovanje u kavgi i fućkanje. Izjavio je da je u gradu unaprijed doznao za namjeru fućkanja glazbenim društvima. Na opetovana pitanja od koga je to čuo, odgovorio je da nije poznao te ljude, većinom “juriste”. U pomalo drskom tonu dao je primjer za nepoznat izvor širenja glasina. Spomenuo je biskupa Strossmayera, za koga se pričalo da je u Napulju na pokori, a nije bilo poznato odakle je ta glasina potekla. Profesor Jagić ukorio je Kiseljaka zbog tih riječi. U svojim je memoarima A. Starčević podrugljive riječi o biskupu Strossmayeru pripisao sebi, stoga su objektivnost njegovih memoara kao i riječi *Zapisnika s učiteljskih sjednica* dovedene u pitanje.⁴⁵ Na pitanje zašto su naumili zviždati pjevačkim društvima, Kiseljak je odgovorio da su htjeli “odvratiti demonstraciju demonstracijom”, a prema njegovim riječima, demonstrirali su protiv pjevačkoga društva *Zora* iz Karlovca. Nadalje je opisao događaje slično kao i V. Barac, ali uz dodatak da je u događajima u Ilici sudjelovao i učenik Lopašić s ocem. Optužio ih je za pogrdno nazivanje profesora Starčevića “lopovom” tijekom “turanja i guranja” iz kojega je profesor pobjegao.⁴⁶

Potom je ispitan učenik Dušan Lopašić, koji je zaniijekao da je ikada nazivao profesora D. Starčevića pogrdnim imenima.⁴⁷

Nakon njega ispitan je učenik Adam Smaić. On je bio optužen za korištenje izraza “fakin” i “svinjar” u nadbiskupskom sjemeništu za profesora Starčevića kao i za nedolično ponašanje na ulici pri susretu s osobama suprotnoga političkog opredjeljenja.⁴⁸ Okrivljenik se branio izjavom da služi u sjemeništu pri posluživanju ručka i raspačavanju *Katoličkoga lista*, ali ne objeđuje s učenicima i nema kontakt s njima. Stoga od njega nisu mogli čuti takve riječi. Sve je optužbe proglasio lažima.

⁴⁴ *Isto*, 320.

⁴⁵ Više u: Šidak, “Prilozi povijesti ranog pravaštva”, 288.

⁴⁶ HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g., 321.

⁴⁷ *Isto*, 322.

⁴⁸ U zapisniku sa sjednice, na mjestu gdje piše da je učenik Smaić optužen, prekrizene su riječi “po praeparandu Starčeviću”. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g., 322.

Ispitan je i učenik 5^b razreda Antun Starčević. Potvrdio je potpuno izjavu V. Barca, uz dodatak da je čuo D. Lopašića da viče “lopov” i gleda u smjeru profesora Starčevića.⁴⁹

Učenik Dragutin Stipetić bio je pak optužen da je u Ilici gurnuo preparandista Starčevića i pljunuo mu u obraz. Tijekom ispitivanja, nakon prvotnoga nijekanja, ipak je priznao da je gurnuo preparandista i pljunuo, ali u njegov šušir, a ne u obraz.

Potom su ispitani učenici prvoga razreda koji su također sudjelovali u izgredu, ali očito nesvjesno. Martin Starčević izjavio je da se slučajno našao kraj Trga, a fućkao je jer je mislio da je to zabavno i jer se u njegovu rodnom kraju fućka kada prolazi muzika. U Ilici nije bio. Učenik Milinković fućkao je iz fućkaljke od šećera, koju je poslije pojeo.⁵⁰

Nakon što su još ispitani učenici iz prvoga razreda (M. Starčević i Milinković), D. Lopašić konfrontirao se s drugim učenicima. Lopašić je na kraju priznao da je u svojoj razdražljivosti izgovorio riječi “lopov”, ali nisu bile namijenjene profesoru Starčeviću.⁵¹

Ispitivanje učenika potvrdilo je međusobno neslaganje uzrokovano političkim razlozima. Očito dio učenika nije pokazivao dovoljno poštovanje prema profesoru D. Starčeviću, pravašu. Ipak, drugi dio učenika ne samo da ga je poštovao nego je s njim i sudjelovao u izgredu. Prema memoarima izgreznika A. Starčevića, izgred je bio isplaniran jer ga je toga dana u njegovu stanu dočekalo pismo učenika Barca u kojem ga poziva na Trg te dvije zviždajke od šećera.⁵²

Nakon ispitivanja učenika profesori su počeli raspravu o cijelom slučaju. David Starčević objasnio je kako se našao u cijeloj zbrci. Bio je u kavani na Trgu bana Jelačića, gdje je čuo za namjeru ljudi da izviždaju pjevačka društva koja su trebala doći iz Maksimira. Do zviždanja je trebalo doći samo ako će članovi društava vikati “slava” banu Jelačiću. Kada su se barjaci pojavili na Trgu, Starčević je izašao iz kavane s nekolicinom ljudi i stajao postrani.⁵³ Nakon što su se ljudi počeli pomicati prema Ilici, D. Starčević pošao je za njima jer je krenuo stricu. Izjavio je da su ga tada napali, a potom su došli neki njegovi znanci, uveli ga u kuću u Ilici i tako ga spasili. Priznao je da je fućkao na Trgu bana Jelačića, ali je napomenuo da su drugi radili i veće “škandale”, a protiv njih nisu provedene istrage. Kao primjer je spomenuo profesora V. Bratelja.⁵⁴

Profesor Jagić zaključio je nakon preslušavanja da su učenici djelovali organizirano, što je bilo razvidno iz njihovih izjava. Iz njih je Jagić iščitao da pod

⁴⁹ *Isto*, 323.

⁵⁰ *Isto*, 324.

⁵¹ *Isto*, 325.

⁵² Šidak, “Prilozi povijesti ranog pravaštva”, 287.

⁵³ U zapisniku su prekrizene riječi “kada je ono pred kljusetom [kip bana Jelačića] navrlo bučiti, nagnemo i mi s druge strane fućkati”. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g., 325.

⁵⁴ O kakvu se skandalu radilo nije pronađeno u Zapisniku učiteljskih sjednica.

nečijim utjecajem taje dio istine. Rekao je da ne optužuje profesora Starčevića da je pozvao učenike na izgrede, ali je bio siguran da je utjecao na njih svojim primjerom – sam je Starčević fućkao kao i drugi izgrednici. Predložio je da se učenike kazni blažom kaznom jer je i profesor sudjelovao u izgredima, ali da ih se opomene i da im se objasni da je takvo ponašanje nedolično.⁵⁵

Profesori su odlučili svim učenicima (V. Barac, Š. Katić, I. Kiseljak, A. Hatz, M. Novak, A. Smaić, A. Starčević, D. Stipetić i Đ. Demetrović⁵⁶) koji su sudjelovali u izgredima izreći istu kaznu od osam sati zatvora. Učenici prvoga razreda (M. Starčević i Milinković) nisu kažnjeni. Ravnatelj je za učenika D. Lopašića predložio veću kaznu jer je zbog svojega ponašanja već bio isključen iz gimnazije.⁵⁷ Naime, D. Lopašić već je bio kažnjen zatvorom zbog nepozdravljanja profesora na javnom mjestu.⁵⁸ Profesor Peksider nije se složio s ravnateljem jer je smatrao da bi veća kazna jednom od njih mogla raspiriti nove stranačke sukobe među mladima.⁵⁹ Držao je da svi zaslužuju jednaku kaznu. S njim se složio i profesor Jagić.⁶⁰ Potonji je i na sljedećoj sjednici inzistirao na izjednačavanju kazne za Lopašića i ostale učenike.⁶¹ Profesor Bratelj podržao je Jagića objašnjenjem da bi moglo doći do novih skandala, ali bez uspjeha.⁶²

Na nastavku sjednice održanom 2. svibnja 1870. nije bilo govora o izgredima.⁶³

Dana 4. svibnja ponovno je sazvana sjednica da bi se dokazala krivnja učenika A. Starčevića. Bio je optužen za bacanje kamena na nekog čovjeka tijekom izgreda.⁶⁴ Nekoliko je učenika potvrdilo tu tvrdnju i nakon njihovih svjedočenja kažnjen je s dodatnih osam sati zatvora.⁶⁵ O stvarnom izvršenju kazne nema traga u *Zapisniku sa učiteljskih sjednica* ili drugim dostupnim izvorima, ali u memoarima *Školovanje i uspomene Ante Starčevića* sudionik izgreda Starčević piše da su Kiseljak, Barac, Novak i on kažnjeni sa deset sati zatvora (*karcera*), a druge ne spominje.⁶⁶

⁵⁵ HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g., 326.

⁵⁶ Nije utvrđeno zbog čega je učenik Demetrović kažnjen jer nije ispitan, a u Zapisniku se ne spominje njegovo ime u istrazi protiv učenika.

⁵⁷ HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g., 327.

⁵⁸ Odluka sa zapisnika učiteljske sjednice od 5. travnja 1870. u: *Isto*, 316.

⁵⁹ *Isto*, 327.

⁶⁰ *Isto*, 328.

⁶¹ *Isto*, 333.

⁶² *Isto*, 334.

⁶³ *Isto*, 328-331.

⁶⁴ *Isto*, 331.

⁶⁵ *Isto*, 333.

⁶⁶ Starčević piše da su izgrednici zamalo izbačeni iz gimnazije odlukom učiteljskoga vijeća, no, sa jednim glasom više, kažnjeni su zatvorom. Više u: Šidak, "Prilozi povijesti ranog pravaštva", 289.

2. Sporni zapisnik sa sjednice profesorskoga zbora

Po završenoj istrazi profesorskoga zbora javio se problem sa zapisnikom.⁶⁷ Nakon što je *Zapisnik* za travanj školske godine 1869./70. ovjeren 22. svibnja, ravnatelj ga je standardnom procedurom dostavio na uviđaj Zemaljskoj vladi.⁶⁸ Prema riječima ravnatelja, javio se problem jer je perovođa V. Bratelj promijenio riječi iskaza profesora i učenika, čime je *Zapisnik* postao pristran, a u nekim dijelovima čak i neistinit. Tendenciozno sastavljanje *Zapisnika* rezultiralo je dugotrajnom raspravom prije ovjeravanja, ali i promjenom zapisničara.⁶⁹ *Zapisnik* je najprije sastavljao V. Bratelj, a nakon njega M. Divković.⁷⁰

U *Zapisniku* su precrtani odlomci i rečenice zapisani na sjednicama 1., 2. i 4. svibnja. Na njima se vodila istraga protiv učenika i pisale opaske o njihovom ponašanju, pogotovo učenika 5^b razreda.⁷¹ Ondje je politikantstvo među učenicima uzelo maha i dovelo do ozbiljnih sukoba. Na dijelu gdje je napisana izjava profesora I. Kiseljaka, u kojoj je među ostalim rekao da je upozorio učenike da su Hrvati i katolici te da se klone politike i ideologije panslavizma, sa strane je izjava profesora Kiseljaka da to nije izjavio i njegov potpis. Ispod toga je potpisana izjava zapisničara V. Bratelja u kojoj tvrdi da je sve prvotno navedeno istinito.⁷²

Ravnatelj je u svojem dopisu Zemaljskoj vladi posebno upozorio na neobjektivne dijelove *Zapisnika učiteljskih sjednica* koji su se ticali učenika A. Smaića i na izostavljanje dijelova u kojima je kao voditelj istrage prekidao govornike, kao i na izostavljanje istrage koju su razrednici proveli odmah po izgredima.⁷³ Ravnatelj je navodno već 25. travnja napomenuo razrednicima neka pozovu učenike koji su fućkali i aktivno sudjelovali u izgredima, no za to nema drugih dokaza osim ravnateljjevih riječi. Isto je i s izjavom da je inzistirao na tome da su učitelji prije svega odgojitelji, a tek onda profesori.⁷⁴ Poimence je spomenuo problematične učenike na koje je navodno iznimno pazio da bi popravili svoje ponašanje. Među tim učenicima od izgrednika su A. Starčević, D. Lopašić, A. Smaić, V. Barac i Š. Katić.⁷⁵

⁶⁷ U zapisniku sačuvanom u Državnom arhivu grada Zagreba dio teksta je precrtan, a neke su riječi i rečenice naknadno umetnute, što upućuje na probleme koji su se javili oko sastavljanja zapisnika. HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g.

⁶⁸ Dopis ravnateljstva gimnazije u Zagrebu od 29. svibnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 131, kut. 18, 1870. g., fol. 1.

⁶⁹ Ravnatelj je objasnio da je prvotni zapisnik ovjeren samo zato što su profesori željeli izvršiti raspravu. U: Dopis ravnateljstva Klasične gimnazije u Zagrebu od 29. svibnja 1870. godine u: *Isto*.

⁷⁰ *Isto*, fol. 2.

⁷¹ HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g., 318-334.

⁷² *Isto*, 330.

⁷³ Dopis ravnateljstva Klasične gimnazije u Zagrebu od 29. svibnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 131, kut. 18, 1870. g., fol. 2.

⁷⁴ *Isto*, fol. 3.

⁷⁵ *Isto*, fol. 4.

Upletenost profesora D. Starčevića u cijeli izgred nije se posebno istraživala, prema riječima ravnatelja, jer je prihvaćen prijedlog profesora Jagića da predmet Starčević treba ići na "drugo više mjesto". Ravnatelj se osvrnuo i na krivnju učenika, koju je ublažio tvrdnjama da su ih zaveli građani i drugi ljudi koje nisu htjeli imenovati. Također je napomenuo da profesor Bratelj, kada se odrekao glasanja na sjednici, nije imao pravo davati komentare u *Zapisnik*.⁷⁶

Zapisnik sa sjednica nisu potpisali profesor V. Bratelj, koji je izjavio da neće glasati, i profesor D. Starčević, koji je tvrdio da je *Zapisnik* napisan s tendencijom da ga se prikaže krivim.⁷⁷

Vladin načelnik za poslove obrazovanja Dragutin Pogledić javio je 30. svibnja 1870. ravnateljstvu gimnazije da treba opomenuti profesore koje smatra nehajnim. Ako ne poprave ponašanje nakon opomene, treba ih prijaviti nadležnom vladinu odjelu.⁷⁸ Tim je dopisom *de facto* pružena potpora ravnatelju jer mu je odobreno samostalno djelovanje do određene granice.

Budući da se radilo o uobičajenom postupku, zapisnik i zaključci sa sjednica profesorskoga zbora dostavljeni su banu na potvrdu. Nakon što je ban primio *Zapisnik učiteljskih sjednica* s naznačenim kaznama za učenike, prihvatio ih je. Dodao je samo opasku da se učenika D. Lopašića kazni strože, sa 16 sati zatvora i s *consilium abeundi* krajem godine.⁷⁹

Događaji u Kraljevskoj velikoj gimnaziji nisu prošli nezapaženo u tadašnjem tisku. U *Zatočniku* su zamjerali profesorima I. Kiseljaku i D. Starčeviću nametanje pravaških političkih stavova učenicima. U pitanju istrage o sudjelovanju učenika u izgredu optužili su ravnatelja zbog pristranosti. Osvrnuli su se na njegovo samostalno vođenje istrage, u kojoj nisu ispitani svi sudionici, a jedan od sudionika – profesor Starčević – prisustvovao je istrazi iako su se tomu protivili svi profesori osim I. Kiseljaka i ravnatelja. Autor članka uzdao se u ostatak profesorskoga zbora da će vratiti red i mir u gimnazijske prostorije.⁸⁰

Dok se provodila istraga na gimnaziji, u istom su listu javili da je ravnatelj J. Kostić lažno optužio jednoga učenika da je rekao da profesora Starčevića treba objesiti. Navodno je svjedok bio lokalni urar Šenk, koji je pak pismeno izjavio da uopće ne poznaje spornoga učenika. Time su htjeli dokazati neobjektivnost ravnatelja Kostića.⁸¹

U *Narodnim novinama* nisu pridali veću pozornost izgredima na Trgu bana Jelačića. Štoviše, javili su da je susret pjevačkih društava prošao bez po-

⁷⁶ *Isto*, fol. 5.

⁷⁷ *Isto*, fol. 7.

⁷⁸ Dopis ravnatelju Klasične gimnazije u Zagrebu od 30. svibnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 133, kut. 18, 1870. g.

⁷⁹ Dopis ravnateljstvu Klasične gimnazije u Zagrebu od 17. lipnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 161, kut. 18, 1870. g.

⁸⁰ *Zatočnik*, (Sisak), 7. V. 1870.

⁸¹ *Zatočnik*, (Sisak), 12. V. 1870.

sljedica i nisu spomenuli upletenost D. Starčevića.⁸² Valja imati na umu da se radi o službenim novinama koje su bile u službi vladajuće stranke.

3. Sukob profesora na gimnaziji

U travanjski je izgred izravno bio upleten profesor gimnazije D. Starčević. Upravo je njegova upletenost razlog zašto je spomenutih devet učitelja, budući da su smatrali da je izostala reakcija ravnatelja gimnazije Josipa Kostića, odlučilo djelovati. Dana 30. travnja 1870. predali su ravnatelju očitovanje u kojem su tražili da se spere ljaga s gimnazije.⁸³ U tom su smislu tražili otpuštanje profesora Starčevića.

Nakon provedene istrage protiv učenika, ravnatelj je 4. svibnja pozvao devet profesora potpisnika očitovanja i izjavio da je poduzeo određene korake u vezi s tim.⁸⁴

Budući da je profesor D. Starčević bio umiješan u izgrede, objavio je svoje očitovanje i obranu na četiri stranice posebnoga otiska pod naslovom *Slaviteljem Jelačića bana*.⁸⁵ Spis je tiskan u Zagrebu 10. svibnja 1870. u tiskari L. Hartmana. No, kako je bilo objašnjeno u bilješci drugoga tiskanog izdanja, zbog optužujućih članaka u narodnjačkom *Zatočniku* izdavač je odustao od daljnega tiskanja, pa je tiskanje drugoga izdanja premješteno u Peštu, u tiskaru Athenauma.⁸⁶ U uvodu spisa Starčević je izjavio da je napisao tu knjižicu jer se napadalo na njegovu osobu u *Zatočniku*, a njihovo uredništvo nije htjelo objaviti njegov demanti. Nadalje je objasnio situaciju tijekom posjeta pjevačkoga društva *Zora*: slavljenci predvođeni Ivanom Vončinom, Josipom Miškatovićem i ravnateljem *Kola* Milanom Makancem opustili su se u parku Maksimir uz vino, nakon čega su došli na Trg bana Jelačića i pred kipom bana klicali "Slava Jelačiću!". To je potaknulo Starčevića i nekolicinu njegovih kolega da ih izviždaju, ali, posebno je istaknuo, nije bilo sudjelovanja mađarona i unionista. Potom je napisao da je mirno išao Ilicom kada su ga Makanec, Bedeković, Masnec i Mazzura napali, a posljednji ga je uhvatio za "surku", odnosno kaput. No ubrzo su se razbježali nakon dolaska policije.

Dakle, prema njegovim riječima, nije bilo fizičkoga obračuna koji je spomenut u *Zatočniku*.⁸⁷ Objasnio je svoje postupke potaknute negativnim stavom prema osobi bana Jelačića. Iznio je problematiku oko poštovanja bana Jelačića, koji je poveo hrvatske sinove da izginu na tuđem bojištu. Posebno je

⁸² *Narodne novine*, (Zagreb), 20. IV. 1870.

⁸³ *Zatočnik*, (Sisak), 5. V. 1870.

⁸⁴ Ponovno iznesen demanti u: "Prilog k broju 151 *Zatočnika*", *Zatočnik*, (Sisak), 6. VII. 1870., 2.

⁸⁵ David Starčević, *Slaviteljem Jelačića bana* (Zagreb: Tiskara Lav. Hartmana i družbe, 1870); *Isto* (Pešta: Athaneum, 1870).

⁸⁶ Starčević, *Slaviteljem Jelačića bana*, 1.

⁸⁷ *Zatočnik*, (Sisak), 22. IV. 1870.

zamjerao banu što je bio “dušom i telom podpun austrijanski dobrijan”⁸⁸ U spisu dokazuje da je Jelačić sve radio za vlastitu korist.⁸⁹ Pobio je sve optužbe narodnjaka i *Zatočnika* da radi za bana Raucha i da je za agitiranje plaćen, kao i veze pravaša s mađaronima. Opravdao je svoje ponašanje činjenicom da su slavitelji bana Jelačića postupili isto – javno su iskazali svoje stavove, samo su njihovi stavovi bili suprotni Starčevićim. Napisao je da su ga njegovi kolege profesori “Zatočnikovci” prijavili Zemaljskoj vladi radi denuncijacije, ali on se smatrao nedužnim.⁹⁰

Kolege iz zagrebačke Klasične gimnazije koje je D. Starčević spomenuo u svojem spisu bili su profesori Vatroslav Jagić, Vasilj Bratelj, Mirko Divković, Franjo Meixner, Juraj Žerjavić, Ivan Peksider, Franjo Kellner, Josip Pavec i Franjo Marković. Potonji su 17. svibnja 1870. poslali demanti u *Narodne novine* vezan uz spis *Slaviteljem Jelačića bana*. Opovrgnuli su slanje prijave protiv D. Starčevića Zemaljskoj vladi. Objasnili su da je prijava koju su napisali bila namijenjena ravnatelju. Potom su napisali da su svoje očitovanje potpisali kao gimnazijski profesori, a ne kao *Zatočnikovci* ili pripadnici neke političke stranke. Nadalje, nisu odobravali postupke ni onih koji su klicali banu Jelačiću, a ni onih koji su zviždali, jer su takvo ponašanje smatrali neprikladnim učiteljskom zvanju. Na kraju su izjavili da nisu ništa napravili radi denuncijacije jer je događaj protiv kojega su pisali bio javan. Oštro su opovrgnuli Starčevićeve optužbe da su narodni izdajice.⁹¹

Ravnatelj je 20. svibnja pozvao profesora F. Meixnera na ispitivanje, zbog čega su se ostali potpisnici očitovanja pobunili. Smatrali su da se prema njima postupa kao prema krivcima. Upravo su zato poduzeli dodatne mjere. Naime, profesori V. Jagić i I. Peksider otišli su idućega dana (21. svibnja) k načelniku Odsjeka za bogoštovlje i nastavu da bi se uvjerali o koracima poduzetim protiv D. Starčevića.⁹² Budući da nisu dobili informaciju o započetoj istrazi protiv profesora Starčevića, potpisnici očitovanja (pridružio im se i profesor Josip Šajatović)⁹³ odlučili su dalje djelovati. Zemaljskoj su vladi 24. svibnja predali ultimatum u kojem je stajalo da će do kraja mjeseca dati otkaze ako se profesor Starčević ne makne s gimnazije.⁹⁴

U *Narodnim novinama* osvrnuli su se na očitovanje i ultimatum sada desertorice profesora. Smatrali su suvišnim te radnje jer je istraga protiv D. Starčevića navodno bila započela.⁹⁵

⁸⁸ Starčević, *Slaviteljem Jelačića bana*, 2.

⁸⁹ *Isto*, 3.

⁹⁰ *Isto*, 4.

⁹¹ *Narodne novine*, (Zagreb), 19. V. 1870.

⁹² “Prilog k broju 151 *Zatočnika*”, *Zatočnik*, (Sisak), 6. VII. 1870., 3.

⁹³ D. Starčević naknadno je pridruženoga profesora povijesti J. Šajatovića ocrnio u *Narodnim novinama* kao čovjeka koji ne voli domovinu i hrvatsku povijest te koji je navodno izjavio da je hrvatski jezik “glup” i “surov”. U: *Narodne novine*, (Zagreb), 28. VI. 1870.

⁹⁴ Drugo po redu očitovanje profesora u cijelosti u: “Prilog k broju 151 *Zatočnika*”, *Zatočnik*, (Sisak), 6. VII. 1870., 3-4.

⁹⁵ *Narodne novine*, (Zagreb), 8. VI. 1870.

Nakon što je doznao za ultimatum, ravnatelj gimnazije obratio se Predsjedništvu Kraljevske zemaljske vlade.⁹⁶ Tvrdio je da je očitovanje poslano bez njegova znanja i da je za njega doznao od načelnika za bogoštovlje i nastavu. Bojao se da bi ostvarivanje prijetnje profesora štetilo ugledu gimnazije s obzirom na to da bi pomanjkalo osposobljenih profesora. Molio je da mu se dostavi očitovanje i neka se profesori opomenu da mogu dati otkaz tek krajem tekuće školske godine.⁹⁷ Pogotovo se to odnosilo na one koje je stipendirala država, pa su prema zakonu bili dužni predavati deset godina u Trojednoj Kraljevini. Upozorio je također na problem postavljanja roka vladi do kada se mora otpustiti D. Starčević. Prema njegovu mišljenju, to je bila odluka koju je vlada trebala donijeti samostalno i bez pritiska.⁹⁸

Ravnatelj gimnazije potom je pozvao V. Jagića da ga upita o ultimatumu od 31. svibnja.⁹⁹ Nakon njihova susreta profesori F. Marković i J. Šajatović otišli su službeno, u ime svih deset profesora, obavijestiti ravnatelja o svojoj nakani da od sljedećega dana više neće predavati. Ravnatelj je potom molio ostale profesore za pomoć, da se nastava može nesmetano odvijati ako profesori doista odu. Kasnije teškoće u organiziranju nastave ravnatelj je doista riješio zahvaljujući spremnosti ostalih profesora da pomognu.¹⁰⁰

Protiv D. Starčevića potom je provedena istraga, a u *Zatočniku* je objavljen njegov iskaz identičan onom u *Slaviteljem Jelačića bana*.¹⁰¹

Epilog istrage protiv Davida Starčevića bio je njegov otpust s mjesta gimnazijskoga profesora odlukom Zemaljske vlade od 31. svibnja 1870. godine. U odluci je naznačeno da je otpušten jer se ponašao nedolično za gimnazijskoga profesora, ali je također pisalo da je bio izazvan "izgredom" pjevačkih društava *Kolo* i *Zora*. Spomenut je i njegov tiskani spis *Slaviteljem Jelačića bana*, kojim je optužen za raspirivanje cijele situacije.¹⁰²

Na gimnaziji su ubrzo našli zamjenu za Starčevića. Već 5. lipnja umjesto njega je predavao Đuro Strišković, student druge godine prava.¹⁰³

Otpustom profesora Starčevića nestala je potreba za ultimatumom deseterice profesora. No predstojnik vladina Odsjeka za bogoštovlje i nastavu D. Pogledić pozvao ih je na razgovor samo dva dana nakon otpuštanja Starčevića (2. lipnja). Tijekom razgovora im je napomenuo da nije u skladu s profesorskom

⁹⁶ Dopis ravnateljstva Klasične gimnazije u Zagrebu od 26. svibnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 129, kut. 18, 1870. g., fol. 1.

⁹⁷ *Isto*, fol. 2.

⁹⁸ *Isto*, fol. 3.

⁹⁹ "Prilog k broju 151 *Zatočnika*", *Zatočnik*, (Sisak), 6. VII. 1870., 5.

¹⁰⁰ Dopis ravnateljstva Klasične gimnazije u Zagrebu, *sine anno* u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 136, kut. 18, 1870. g.

¹⁰¹ *Zatočnik*, (Sisak), 23. VI. 1870.

¹⁰² Dopis ravnateljstvu Klasične gimnazije u Zagrebu od 31. svibnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 132, kut. 18, 1870. g.

¹⁰³ Dopis ravnateljstvu gimnazije u Zagrebu od 6. lipnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 140, kut. 18, 1870. g.

službom baviti se politikom. To je spadalo u privatnu stvar pojedinca i izrazio je nadu da se takva situacija neće ponoviti.¹⁰⁴

Vatroslav Jagić istoga je dana (2. lipnja) pozvan na ispitivanje k odjelnom savjetniku Hrvatsko-slavonske zemaljske kraljevske vlade Gustavu Dollhopfu.¹⁰⁵ O ispitivanju je javno progovorio u *Zatočniku*.¹⁰⁶ Izjavio je da se nije osjećao više krivim negoli ostali profesori koji su potpisali ultimatum. Kao glavni krivac za moguću štetu koja bi nastala na gimnaziji da su profesori napustili taj zavod, V. Jagić je nakon ispitivanja (7. lipnja) dobio otkaz koji je potpisao ban Rauch.¹⁰⁷ Tako je profesor Jagić bio otpušten s mjesta gimnazijskoga profesora nakon devet godina te službe.¹⁰⁸ Bio je proglašen glavnim krivcem budući da je osmislio tekst ultimatum. Osim V. Jagića, istoga je dana otpušten i V. Bratelj, odnosno s danom 8. lipnja više nisu bili zaposleni u Kraljevskoj velikoj gimnaziji.¹⁰⁹ Dekreti kojima su otpušteni bili su slični. U onome profesora Bratelja pogrešno je napisano da je optužen kao “potpisnik” očitovanja, a mislili su napisati “prepisnik” jer se njegov otkaz temeljio na optužbi da je stavio na papir ultimatum koji je osmislio V. Jagić.¹¹⁰

Na takav postupak vlade reagirali su 9. lipnja profesori J. Šajatović, F. Marković, M. Divković i J. Pavec. Napisali su izjavu u kojoj su se izjasnili jednako krivima kao otpušteni profesori. Stoga su molili vladu da i njih kazni ili da dvojicu otpuštenih profesora rehabilitira.¹¹¹

Ostavku su 10. lipnja zaista dali, i vlada ju je prihvatila, Franjo Marković, Julijo Šajatović, Josip Pavec, Mirko Divković i Franjo Kellner.¹¹² Odmah je obustavljena plaća J. Pavecu i F. Kellneru, a o budućnosti F. Markovića, J. Šajatovića i M. Divkovića tek je trebala uslijediti odredba. S obzirom na to da su se obvezali raditi u domovini deset godina jer su se školovali o državnom trošku, vlada je trebala odlučiti što učiniti s njima.¹¹³

Nakon što je F. Kellner odstupio s mjesta namjesnoga učitelja vjeronauka na Kraljevskoj velikoj gimnaziji, kaptolski je vikarijat imenovao Josipa Stadlera njegovim zamjenikom. Stadler je započeo s radom 18. lipnja 1870. godine.¹¹⁴

¹⁰⁴ *Narodne novine*, (Zagreb), 3. VI. 1870.

¹⁰⁵ Više o Gustavu Dollhopfu u: Vlasta Švoger, “Prilog životopisu Gustava Dollhopfa”, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice* 12 (2005): 22-32.

¹⁰⁶ “Prilog k broju 151 *Zatočnika*”, *Zatočnik*, (Sisak), 6. VII. 1870., 5.

¹⁰⁷ Dekret kojim je V. Jagić otpušten u cijelosti u: *Isto*, 6.

¹⁰⁸ Molba V. Jagića za izdavanje potvrde o godinama službovanja 2. srpnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 406, kut. 18, 1870. g.

¹⁰⁹ Prijepis naredbe izdane Zemaljskoj glavnoj blagajni u Zagrebu 23. lipnja 1870. godine o obustavi plaće V. Jagiću i V. Bratelju u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 170, kut. 18, 1870. g.

¹¹⁰ Dekret kojim je V. Bratelj otpušten u cijelosti u: “Prilog k broju 151 *Zatočnika*”, *Zatočnik*, (Sisak), 6. VII. 1870., 7.

¹¹¹ *Isto*.

¹¹² Dopis ravnateljstvu Klasične gimnazije u Zagrebu od 13. lipnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 149, kut. 18, 1870. g., fol. 1.

¹¹³ *Isto*, fol. 2.

¹¹⁴ Prijepis naredbe izdane Zemaljskoj glavnoj blagajni u Zagrebu 29. lipnja 1870. o isplati

U *Narodnim novinama* izrazili su čuđenje zbog takva postupka profesora. Napisali su da se radi o stranačkim poslovima te da su profesori iznevjerili svoju patriotsku i profesorsku dužnost.¹¹⁵

U *Zatočniku* su za otpuštanje profesora V. Bratelja i V. Jagića krivili ravnatelja Kostića, koji je, prema njihovim napisima, poznat Rauchov denuncijant.¹¹⁶ Upozorili su na apsurdnost situacije jer je profesor Jagić otpušten što je osmislio, a profesor Bratelj prepisao podnesak desetorice gimnazijskih profesora. U podnesku su tražili otpuštanje D. Starčevića zbog ponašanja nedoličnog za profesora, a upravo je zbog toga vlada doista otpustila Starčevića.¹¹⁷ Opisali su razloge zbog kojih je ban Rauch otpustio profesore – samo je želio demonstrirati svoju moć i dokazati da ga se ne može ucjenjivati.¹¹⁸ Naglasili su da je ravnatelju Kostiću od samoga početka rada u gimnaziji smetao V. Jagić, koga je htio maknuti.¹¹⁹

Vatroslav Jagić dao je nakon svih događaja svoje očitovanje u *Zatočniku*.¹²⁰ Opisao je događaje 19. travnja na Trgu bana Jelačića i u Ilici.¹²¹ Nakon što ništa nije poduzeto protiv profesora Starčevića, on (Jagić) sastavio je pismeno očitovanje ravnatelju koje su potpisali, nakon uviđaja, ostali spomenuti profesori, a prepisao ga je profesor Bratelj.¹²² Tražili su otpuštanje profesora Starčevića zbog vladanja koje nije dolikovalo profesoru. Profesori Jagić i Meixner predali su 30. travnja ravnatelju očitovanje koje je bilo namijenjeno ravnatelju, ali i Zemaljskoj vladi. Potom je iznio daljnji tijek događaja – sjednica profesorskoga zbora na kojoj se povelila istraga protiv učenika izgrednika i na kojoj se nije čitalo očitovanje profesora; 4. svibnja ravnatelj je pozvao devet profesora potpisnika očitovanja i izjavio da je poduzeo određene korake u vezi sa Starčevićem. Nakon par tjedana, 20. svibnja, uslijedilo je ravnateljevo ispitivanje profesora Meixnera, a navodno je trebao ispitati sve potpisnike očitovanja.¹²³ Nadalje je pisao da su se idućega dana profesori Jagić i Peksider uputili k načelniku Odsjeka za bogoštovlje i nastavu da bi utvrdili provodi li se istraga. Budući da se ništa nije poduzimalo protiv profesora Starčevića, odlučili su se na ultimatum Zemaljskoj vladi.¹²⁴ Ravnatelj gimnazije čuo je glasine o odlasku profesora, pa je pozvao Jagića da ga o tome upita 31. svibnja, a nakon toga su profesori Mar-

plaće J. Stadleru u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 181, kut. 18, 1870. g.

¹¹⁵ *Narodne novine*, (Zagreb), 11. VI. 1870.

¹¹⁶ *Zatočnik*, (Sisak), 9. VI. 1870.

¹¹⁷ *Zatočnik*, (Sisak), 10. VI. 1870.

¹¹⁸ *Zatočnik*, (Sisak), 14. VI. 1870.

¹¹⁹ Prikazali su također Kostićevu karijeru od karlovačke gimnazije. U: *Zatočnik*, (Sisak), 22. VI. 1870.

¹²⁰ "Prilog k broju 151 *Zatočnika*", *Zatočnik*, (Sisak), 6. VII. 1870.

¹²¹ *Isto*, 1.

¹²² Očitovanje u: *Isto*, 1-2.

¹²³ Ponovno iznesen demanti u: *Isto*, 2-3.

¹²⁴ Novo očitovanje profesora u cijelosti u: *Isto*, 3-4.

ković i Šajatović otišli i službeno obavijestili ravnatelja o ultimatumu.¹²⁵ Ravnatelj je potom pokušao, uz pomoć preostalih profesora, organizirati nesmetano održavanje nastave. Nakon što je profesor Starčević dobio otkaz, ostali su profesori pozvani k načelniku Poglediću na razgovor. Jagić zatim svjedoči o svojem ispitivanju pred savjetnikom Dollhopfom i uručenom mu otkazu. Potom je pisao o otkazu profesoru Bratelju.¹²⁶ Opisao je događaje koji su uslijedili, odnosno izjavu J. Šajatovića, F. Markovića, M. Divkovića, F. Kellnera i J. Paveca Zemaljskoj vladi kojom su se solidarizirali s otpuštenim profesorima. Na kraju svojega iskaza Jagić je spomenuo stručnost i naziv završenoga studija za svakoga od sedmorice otpuštenih profesora.¹²⁷

Ravnatelj J. Kostić iznio je 9. srpnja u *Narodnim novinama* svoje svjedočnje o događajima kao odgovor na Jagićevo očitovanje.¹²⁸ Razlike između ta dva svjedočenja u ravnateljevoj su tvrdnji da su profesori, a među njima i V. Jagić, prije ultimatumu (već 22. travnja) znali za istragu protiv D. Starčevića. No, unatoč tomu, odlučili su poslati vladi očitovanje. Kao dokaz, ravnatelj je izjavio da mu je sam Jagić rekao da zna za istragu. Drugi je dokaz bila izjava deveterice profesora, koja je također išla u prilog činjenici da su znali za istragu. Napisao je da na sjednici učiteljskoga zbora (kada se raspravljalo o učenicima) nije iznio očitovanje profesora jer mu je to uoči sjednice predložio sam V. Jagić, da se ne bi još više zaoštrila situacija. Osvrnuo se i na ispitivanje profesora Meixnera, za koje je tvrdio da je bilo bez ikakvih insinucija krivnje profesora koji su optužili D. Starčevića.¹²⁹ Upozorio je na to da je V. Jagić prešutio tri zapisnika napravljena dan nakon ispitivanja Meixnera (21. svibnja) jer mu njihov sadržaj nije odgovarao. Detalje o tim zapisnicima nije iznio.¹³⁰ Ravnatelj je tvrdio da je znao za spletke koje su se odvijale na gimnaziji, a kojima je cilj bio smijeniti ga organiziranjem štrajka u lipnju. Istaknuo je da je cijelo vrijeme radio na pomirenju profesora i smanjivanju tenzija te da je upravo zahvaljujući njemu, a na korist učenika, nastava uredno održana do kraja školske godine.¹³¹ Posebno se osvrnuo na nezakonito postupanje profesora koji su napustili svoju službu a da nisu na vrijeme obavijestili ravnatelja i bez vladina rješenja o otpustu.¹³² Na samom je kraju opisao način odstupanja petorice profesora. Zanimljiva je njegova izjava da su Šajatović, Divković i Pavec prvotno namjeravali pristupiti održavanju nastave.¹³³

Koliko su problemi u zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji bili ozbiljni dokaz je rasprava u sabornici. Saborski zastupnik, katolički svećenik Mavro Broz

¹²⁵ *Isto*, 5.

¹²⁶ Dekret kojim je V. Bratelj otpušten u cijelosti u: *Isto*, 7.

¹²⁷ *Isto*, 8.

¹²⁸ *Narodne novine*, (Zagreb), 9. VII. 1870.

¹²⁹ *Narodne novine*, (Zagreb), 11. VII. 1870.

¹³⁰ U zapisniku sa sjednica profesorskoga zbora nema spomena o sjednicama održanim 21. svibnja ili o sastavljanju zapisnika. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g.

¹³¹ *Narodne novine*, (Zagreb), 12. VII. 1870.

¹³² *Narodne novine*, (Zagreb), 13. VII. 1870.

¹³³ *Narodne novine*, (Zagreb), 14. VII. 1870.

(Samobor, 1815. – Ivanec, 1878.), interpelacijom je upozorio na alarmantno stanje u gimnaziji i tražio razjašnjenje od vlade. Upozorio je na štetu koja je nanesena učenicima zapošljavanjem neadekvatnoga osoblja na kraju školske godine, ali i na štetu nanесenu Trojednoj Kraljevini, koja je financirala školovanje otpuštenih profesora.¹³⁴ Stoga je interpelirao banu zašto su profesori otpušteni te kako misli urediti stanje na gimnaziji. Odgovor je stigao od D. Pogledića. Ban je smijenio profesore Starčevića, Bratelja i Jagića zbog ponašanja koje nije bilo u skladu s učiteljskim zvanjem i zbog ultimatumama koji si osoba bana nije mogla dopustiti. Izjavio je da su problemi riješeni te da se nastava nesmetano održavala.¹³⁵

Vlada je ipak popustila i svojom odlukom rehabilitirala profesora J. Šajatovića u Zagrebu i J. Paveca u Požegi. Dopušteno im je da se vrata na profesorska mjesta početkom nove školske godine.¹³⁶ Nakon 1870. također kao profesora u Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Zagrebu nalazimo M. Divkovića.¹³⁷ Dakle, trajno su otpušteni V. Jagić, V. Bratelj i D. Starčević, a prihvaćene su ostavke F. Markovića i F. Kellnera. Sudbine otpuštenih profesora bile su različite – Vatroslav Jagić napustio je Zagreb te se godinu dana nakon otkaza zaposlio na mjestu profesora indoeuropeistike na Sveučilištu u Odesi sa studijskom godinom pripreme, koju je proveo u Berlinu i Leipzigu;¹³⁸ Vasilj Bratelj je od travnja 1871. vlasnik i glavni urednik narodnjačkoga glasila *Branik*;¹³⁹ David Starčević povratio se odvjetničkoj karijeri;¹⁴⁰ Franjo Marković otišao je u Beč na dodatno školovanje;¹⁴¹ Franjo Kellner¹⁴² dobio je službu župnika u Topuskom.¹⁴³

¹³⁴ Govor M. Broza i saborska rasprava na 68. saborskoj sjednici od 2. srpnja 1870. u: *Dnevnik Sabora Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu godine 1868.–1871.* (dalje: *Dnevnik Sabora Trojedne kraljevine*) (Zagreb: Tiskara Narodnih novina, 1884), 863-864.

¹³⁵ Odgovor na interpelaciju na 75. saborskoj sjednici od 13. srpnja 1870. u: *Dnevnik Sabora Trojedne kraljevine*, 961-962.

¹³⁶ Antun Cuvaj, prir., *Grada za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. 6 (Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, 1911), 82-83.

¹³⁷ Dobronić, *Klasična gimnazija u Zagrebu*, 400.

¹³⁸ Više u: "Jagić, Vatroslav".

¹³⁹ Godine 1883. V. Bratelj izabran je za gradonačelnika u Brodu. Više u: Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske*, 245; Mato Artuković, "Črtice o političkom radu brodske saborske zastupnika dr. Gjura Pilara", *Scrinia Slavonica* 12 (2012), br. 1: 101.

¹⁴⁰ Više u: Turkalj, *Pravaški pokret 1878.–1887.*, 18.

¹⁴¹ Dobronić u knjizi *Klasična gimnazija u Zagrebu* kaže da je F. Marković nastavio predavati na gimnaziji do 1874., što se pokazalo netočnim. O daljnjem životu F. Markovića u: Papić Bogadi, Peklić, "Kazališna umjetnost i Franjo Marković", 79-80.

¹⁴² Franjo Kellner se nakon stečenoga doktorata iz teologije u Beču vratio u Zagreb, gdje je zaposlen kao namjesni učitelj vjeronauka na gimnaziji i nadstojnik nauka u Plemićkom konviktu. Nakon afere na gimnaziji smijenjen je s oba mjesta. U: *Narodne novine*, (Zagreb), 11. III. 1870.; *Zatočnik*, (Sisak), 24. X. 1870.

¹⁴³ Najprije je Kellner, zajedno s Franjom Tompićem, djelovao kao župni suradnik u Bistrici 1871., a prema dostupnim šematizmima, od 1877. župnik je u Topuskom. U: *Schematismus cleri arhi-dioecesis Zagrabienensis pro anno a Christo nato 1872.* Zagrabiae, str. 78; *Schematismus cleri arhi-dioecesis Zagrabienensis pro anno a Christo nato 1877.* Zagrabiae, str. 19; Šime Ljubić, "Topusko", *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva* 2 (1880), br. 1: 7, 10.

4. Posljedice otpuštanja gimnazijskih profesora

Otpuštanje trojice profesora i otkazi još petorice morali su stvoriti probleme u organizaciji nastave.¹⁴⁴ Već otpuštanje V. Jagića i V. Bratelja navodi ravnatelja gimnazije na pisanje dopisa banu s molbom da se u zagrebačku gimnaziju prebace učitelji Armin Šrabac iz gimnazije u Osijeku i Miroslav Žakelj iz gimnazije u Rijeci.¹⁴⁵ Dragutin Pogledić, kao odgovorna osoba u vladi, odgovorio je u ime bana da se ti premještaji ne mogu odobriti jer bi stvorili probleme u organizaciji nastave u osječkoj i riječkoj gimnaziji.¹⁴⁶

Nakon što su učitelji otpušteni, smanjio se broj polaznika nastave na gimnaziji. Očito se radilo o nenasilnom obliku otpora u obliku štrajka učenika. U *Zatočniku* je tiskano očitovanje učenika o napuštanju gimnazije, sa 125 potpisa.¹⁴⁷ Krivnju su pripisali ravnatelju Kostiću, koji je vršio represiju i širio strah po gimnaziji, a vrhunac su bile smjene profesora Jagića, Bratelja, Kellnera, Šajatovića, Žerjavića, Markovića, Divkovića i Paveca. Umjesto njih su namješteni "nesposobni ljudi", što je navelo gimnazijalce na napuštanje nastave. Učenici su zaista ostvarili svoje prijetnje i 10. lipnja većina nije došla na nastavu.¹⁴⁸

Dio gimnazijalaca izdao je očitovanje i u *Narodnim novinama*. Izjavili su da se ne slažu s onima koji su odlučili u znak protesta napustiti nastavu i branili su ravnatelja Kostića. Potonji je, prema njihovim riječima, unaprijedio gimnaziju i brinuo se za učenike. Opovrgnuli su sve optužbe protiv ravnatelja i iznijeli sumnju da je to očitovanje napisao netko od ravnateljevih neprijatelja, a učenici su samo potpisali.¹⁴⁹

Na njihovo je očitovanje odgovorio jedan gimnazijalac u *Zatočniku*. Napisao je da nema više od deset poštovatelja ravnatelja Kostića. Izjavio je da su u *Narodnim novinama* potpisani oni kojima je ravnatelj za nagradu dao bolju ocjenu, a našao je i određene sličnosti između očitovanja i Kostićevih riječi.¹⁵⁰

U *Narodnim novinama* na to su optužili *Zatočnik* za raspirivanje mržnje i negativan utjecaj na mlade poticanjem na nepohađanje nastave.¹⁵¹

Profesorski je zbor 13. lipnja zaključio da se svi učenici moraju vratiti na nastavu u roku od dva dana.¹⁵² O problemu nedolaska učenika na nastavu rav-

¹⁴⁴ Do izgređa je u gimnaziji bio 21 učitelj, od čega ih je pola bilo namjesnih. Podatak iz: *Zatočnik*, (Sisak), 13. VI. 1870.

¹⁴⁵ Dopis ravnatelja Klasične gimnazije banu od 8. lipnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 142, kut. 18, 1870. g., fol. 1.

¹⁴⁶ Dopis ravnatelju Klasične gimnazije u Zagrebu od 10. lipnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 146, kut. 18, 1870. g.

¹⁴⁷ Cijelo očitovanje u: *Zatočnik*, (Sisak), 11. VI. 1870.

¹⁴⁸ *Zatočnik*, (Sisak), 13. VI. 1870.

¹⁴⁹ *Narodne novine*, (Zagreb), 14. VI. 1870.

¹⁵⁰ *Zatočnik*, (Sisak), 17. VI. 1870.

¹⁵¹ *Narodne novine*, (Zagreb), 22. VI. 1870.

¹⁵² *Narodne novine*, (Zagreb), 14. VI. 1870.

natelj gimnazije izvijestio je bana Raucha. Odgovor je stigao od D. Pogledića. Preporučio je ravnatelju oprezno postupanje jer su mladi bili pod dojmom disciplinskih istraga.¹⁵³ Istaknuo je da valja kazniti samo one učenike koji do oglasa koji je ban izdao o obveznom pohađanju nastave ne počnu dolaziti. Time bi se spriječio daljnji štrajk učenika. Nameće se zaključak da je nedolazak učenika na nastavu poprimio tolike razmjere da je ban morao urgirati dopisom kojim je pozvao učenike da pohađaju nastavu.

Većina koja je, prema napisima iz *Narodnih novina*, izostala bili su pitomci grkokatoličkoga sjemeništa i pitomci nadbiskupskoga sirotišta. Nakon službenoga poziva učenicima da se vrate na nastavu još se samo desetorica nisu odazvala,¹⁵⁴ ali su se do 15. lipnja i oni vratili.¹⁵⁵

Ipak, unatoč svim problemima, školska je godina uspješno privedena kraju. Određeni su datumi završnih ispita za kraj lipnja i početak srpnja 1870. godine.¹⁵⁶ Nitko od učenika koji su sudjelovali u izgredima nije bio isključen iz škole.¹⁵⁷

Sudjelovanje učenika u izgredima, međusobni politički sukobi, pa čak i učenički štrajkovi nisu bili izolirana pojava ni u Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Zagrebu ni u školama drugih gradova. U zagrebačkoj su gimnaziji zabilježeni nemiri uoči sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe. Stoga je 1867. određeno da se učenici moraju kloniti političkih demonstracija. Zabilježena je i molba ravnatelja Adolfa Vebera poglavarstvu grada Zagreba za pomoć u održavanju stege među mladima u gimnaziji.¹⁵⁸

Pronađeni su podaci o još jednom sukobu učenika na političkoj osnovi iz 1870. godine. Radilo se o slanju imendanske čestitke biskupu Josipu Jurju Strossmayeru. U ožujku 1870. slavio se imendan biskupa Strossmayera i tim su povodom učenici Kraljevske velike gimnazije uputili čestitku biskupu, koji je tada boravio u Rimu.¹⁵⁹ U *Narodnim novinama* optužili su oporbu da je svojim političkim agitacijama školsku mladež uvukla u politiku.¹⁶⁰ Najstrože su osudili takve postupke oporbe. Učenici su u *Zatočniku* izjavili da su čestitku poslali po vlastitoj zamisli i bez vanjskoga utjecaja. Proglasili su lažovom autora članka iz *Narodnih novina*. Na kraju se potpisalo stotinjak učenika.¹⁶¹ U gimnaziji se protiv potpisnika čestitke provela istraga predvođena ravnateljem Kostićem.¹⁶²

¹⁵³ Dopis ravnatelju Klasične gimnazije u Zagrebu od 14. lipnja 1870. u: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 24920, br. spisa 154, kut. 18, 1870. g.

¹⁵⁴ *Narodne novine*, (Zagreb), 15. VI. 1870.

¹⁵⁵ *Narodne novine*, (Zagreb), 22. VI. 1870.

¹⁵⁶ *Narodne novine*, (Zagreb), 21. VI. 1870.

¹⁵⁷ U knjizi *Popis isključenih učenika*, koja se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu, nema spomena imena učenika koji su sudjelovali u izgredima. U: HR-DAZG-102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu, sig. 25178, *Popis isključenih učenika 1859-1905*.

¹⁵⁸ Dobronić, *Klasična gimnazija u Zagrebu*, 259-260.

¹⁵⁹ *Zatočnik*, (Sisak), 21. III. 1870.

¹⁶⁰ *Narodne novine*, (Zagreb), 22. III. 1870.

¹⁶¹ *Zatočnik*, (Sisak), 28. III. 1870.

¹⁶² *Zatočnik*, (Sisak), 29. III. 1870.

Izgred zbog imendanske čestitke dogodio se i u nadbiskupskom liceju 1870. godine. Učenici osmoga razreda nadbiskupskoga liceja odlučili su pak svojem učitelju I. Bošnjaku čestitati imendan i darovati mu sliku biskupa J. J. Strossmayera.¹⁶³ Dok je jedan od učenika izgovarao čestitku, nekoliko se pristaša Starčevića (prezimana su im Danko, Dvorščag, Jaić, Kovač, Tóth) podsmjehivalo. Na kraju je jedan od njih ustao i izjavio da je savjetovao ostalima neka ne daruju tu sliku. Izbili su nemiri, a učitelj je spriječio veće izgrede. Dio je učenika, prema napisima iz *Zatočnika*, neko vrijeme apstinirao od predavanja.¹⁶⁴

Što se tiče drugih gradova, u Rijeci su 1870. zabilježeni nemiri prilikom proslave Tijelova vezani uz učenike gimnazije. Tijekom povorke gimnazijalci zbog naguravanja nisu uspjeli zauzeti svoja mjesta, pa su napustili procesiju. U *Zatočniku* su optužili plaćenike za taj izgred, a spomenuli su i ime “špicla Pavelića” koji je slavio Starčevića i psovao gimnazijalce.¹⁶⁵

Stanje u rakovačkoj realki 1870. opisao je jedan anonimni učenik, a očito su se i ondje učenici sukobljavali zbog različitih političkih stavova. Učenik je progovorio o stanju u školi potaknut lošim ocjenama koje su se proširile zavodom. Krivnju za nastalo stanje pripisao je učenicima zavedenim politikom narodnjaka i *Zatočnika*. Upozorio je na njihovu agresivnost pri propagandi i razdor koji su poticali među učenicima.¹⁶⁶

Izvan Trojedne Kraljevine također je bilo sličnih primjera miješanja politike i učiteljske službe koje je rezultiralo otpuštanjem profesora. Takav je primjer zabilježen u Sarajevu, gdje je dopisnik *Zatočnika* usporedio bana Raucha i Safet-pašu.¹⁶⁷ Napisao je da su sličnih političkih manira, odnosno da uklanjaju svakoga tko se ne slaže s njima. Kao primjer su iznijeli otpuštanje profesora tamošnje pravoslavne škole Filareta Petrovića, “austrijskog podanika”. Potonji je bio optužen za objavljivanje članaka u srpskim novinama *Narod* jer ga je špijun vidio kako ih čita, pa je dobio otkaz.¹⁶⁸

Gimnazijalci iz Novoga Sada poslali su 1870. pismo potpore zagrebačkim gimnazijalcima. Pismo je objavljeno u *Zatočniku*.¹⁶⁹ U pismu su rekli da su se i sami tri godine nalazili u sličnoj situaciji – cijeli se profesorski zbor našao pod pritiskom dvojice profesora, ali nisu popustili. Učenici su podržali profesorski zbor i nakon tri godine, prema njihovu svjedočenju, pravda je pobijedila. U Pravoslavnoj novosadskoj gimnaziji radilo se o sukobu gimnazijskih profesora i patronata, a do sukoba je došlo nakon povećanja utjecaja Srpske narodne slobodoumne stranke i njezina prvaka Svetozara Miletića.¹⁷⁰

¹⁶³ *Zatočnik*, (Sisak), 18. V. 1870.

¹⁶⁴ *Zatočnik*, (Sisak), 18. V. 1870.

¹⁶⁵ *Zatočnik*, (Sisak), 22. VI. 1870.

¹⁶⁶ *Narodne novine*, (Zagreb), 1. VI. 1870.

¹⁶⁷ *Zatočnik*, (Sisak), 23. VII. 1870.

¹⁶⁸ *Isto*.

¹⁶⁹ *Zatočnik*, (Sisak), 5. VII. 1870.

¹⁷⁰ Posljedica sukoba na gimnaziji bili su otkazi profesorima Svetozaru Savkoviću i Filipu Oberkneževiću te suspenzije Jovana Turomana i Vase Pušibrka. Više o nemirima u novosadskoj

Posebno je zanimljiv studentski štrajk u ljetnom semestru 1907./08. u Zagrebu. Štrajk je izazvalo umirovljenje Đure Šurmina i suspenzija Gavre Manojlovića, narodnih zastupnika i sveučilišnih profesora.¹⁷¹ Sličnost između štrajka gimnazijalaca 1870. i štrajka studenata može se iščitati već iz samoga uzroka – umirovljenje profesora. Intenzitet studentskoga štrajka bio je znatno jači, a posljedice mnogo ozbiljnije (egzodus studenata). Razlika je i u činjenici da je studentski štrajk solidarizirao studente različitih političkih opredjeljenja, a kod učenika se to nije dogodilo. Razlike između pravaša i narodnjaka ostale su kao nepremostive međusobne prepreke. Ipak, vidi se određena sličnost i moguće je u događajima iz 1870. prepoznati obrasce ponašanja kasnijih studenata.¹⁷²

Zaključna razmatranja

Događaji u Kraljevskoj velikoj gimnaziji od travnja do srpnja 1870. odraz su političke situacije u Trojednoj Kraljevini. Među pristašama Narodno liberalne stranke sve je više raslo nezadovoljstvo Nagodbom. S druge strane, pristaše Stranke prava, u skladu s politikom svoje stranke, sukobljavaju se s narodnjacima žešće nego s unionistima. Pravaši su bili protivnici vezivanja uz Austriju, pa je došlo do prešutnoga toleriranja pravaša i unionista. U isto vrijeme pravaši uživaju potporu većega broja gimnazijske mladeži.

Sve bučnije manifestacije pravaša protiv narodnjaka zahvaćaju Zagreb, a politički se sukobi s ulica šire i u gimnazijske prostorije. Gimnazijalci djeluju politički organizirano, a dokaz organiziranoga djelovanja pravaške mladeži tijekom izgređa u Zagrebu bilo je priznanje učenika da su došli na Trg opremljeni zviždalkama. Dogovor profesora o zajedničkom djelovanju radi smjene profesora D. Starčevića upućuje pak na organizirano djelovanje profesora. Upravo je to dokaz da se radilo o svjesnom i političkom djelovanju i profesora i gimnazijalaca.

U radu je dokazano da se djelovanje učenika naslanjalo na djelovanje njihovih profesora te da su sukobi na relaciji pravaši – narodnjaci izbili jednako među učiteljima kao i među učenicima. Dokaz utjecaja profesora na učenike djelovanje je pravaša Davida Starčevića i narodnjaka Vatroslava Jagića. Starčević je sudjelovao s učenicima u organiziranom izgređu, pa je samim time na njih i utjecao. Iako je profesor bio s izgređnicima i sudjelovao u izgređu, učenici to nisu potvrdili. Prema riječima ravnatelja gimnazije J. Kostića, učenici su negirali bilo kakav utjecaj profesora Starčevića na njih, a tijekom ispitivanja učenika nitko nije potvrdio veze s profesorom. Očito su učenici štitili Starče-

gimnaziji u: Marko Cicmil, ur., *Novosadska gimnazija: 1810–1985: nastanak i razvoj* (Novi Sad: Gimnazija "J. J. Zmaj", 1986), 89-92 (na ćirilici).

¹⁷¹ Tihana Luetić, "Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 298-301, 303-305, 320-324.

¹⁷² Tek predstoji otkriti jesu li gimnazijalci koji su bili sudionici izgređa 1870. poslije sudjelovali u nekom studentskom izgređu. Do sada nisu pronađeni podaci o tome.

vića. Profesor V. Jagić s druge je strane stao u zaštitu učenika D. Lopašića, koji je nekoliko puta bio bezobrazan prema profesoru D. Starčeviću. Jagić nije tajio svoje negativne stavove o pravašima, a njegovo inzistiranje na izjednačivanju kazne Lopašiću s kaznama ostalim učenicima pokazuje da je podupirao učenike koji su bili politički orijentirani prema narodnjacima. Iz štrajka učenika u znak potpore otpuštenim profesorima jasno se iščitava solidariziranje učenika s profesorima. Ovdje se također naziru dvije različite političke opcije među učenicima koji iznose svoje stavove u onodobnom tisku. Pristaše narodnjaka objavljivali su izjave u *Zatočniku*, a pristaše pravaša u *Narodnim novinama*, što je očekivano s obzirom na to da su te tiskovine bile stranački podijeljene. Učenicima koji objavljuju u *Zatočniku* podržavali su štrajk, a drugi mu se dio učenika svojim izjavama u *Narodnim novinama* protivio.

U postupcima učenika prepoznatljiv je način političkoga djelovanja pravaša, odnosno narodnjaka. Učenicima koji su u travnju zviždali pjevačkim društvima bili su pristaše pravaša, a oni koji su slali imendansku čestitku biskupu Strossmayeru pristaše narodnjaka. Dakle, očita je razlika u načinu djelovanja tih dviju političkih skupina i u načinu iskazivanja političkih stavova. Jasno je da je kod pravaša prisutna bučnija i drzovitija nota djelovanja. Zanimljivo je da je travanjski izgred bio jedan od prvih javnih izgreda pravaške mladeži, a takav je način djelovanja poslije postao prepoznatljiv za njih. Travanjskim se izgredom pokazalo da se radi o određenom obrascu ponašanja pravaške mladeži.

Posljedice sudjelovanja u izgredima bile su znatno blaže za učenike negoli za profesore. *Disciplinskim zakonom* za škole bilo je strogo zabranjeno sudjelovanje učenika u demonstracijama bilo koje vrste. Štoviše, taj je zakon propisao zabranu sudjelovanja učenika na političkom polju kao i prisutnost u sumnjivim društvima ili radnjama. U skladu s tim, učenike izgređnike trebalo je propisno kazniti. Manje kazne učenicima koji su zviždali narodnjacima, pod izlikom "zavedenosti", mogu se protumačiti kao ravnateljevo prešutno podržavanje izgređnika. Tomu u prilog pogotovo ide traženje veće kazne za učenika Dušana Lopašića, za koga je bilo javno poznato da se nije slagao s politikom pravaša.

Posljedice sudjelovanja u izgredima za profesora Starčevića bile su mnogo teže. Pitanje je bi li dobio otkaz da nisu urgirali ostali profesori, najprije očitovanjem, a poslije ultimatumom. Prema stavovima ravnatelja može se zaključiti da Starčević ne bi bio kažnjen jer nisu pronađeni dokazi da je ravnatelj prije ultimatumu poduzeo određene korake u tom smislu.

U djelovanju profesora i učenika možemo prepoznati niz elemenata nenasilnoga otpora prema klasifikaciji Genea Sharpa. Metoda socijalne nekooperativnosti razvidna je iz nekooperativnosti i povlačenja profesora sa socijalnih institucija, odnosno gimnazije. Metode političke nekooperativnosti su odbijanje autoriteta kroz ultimatum profesora i bojkot državnoga zaposlenja budući da je posao gimnazijskoga profesora spadao u skupinu državnih službi, a profesori – Franjo Marković, Julijo Šajatović, Josip Pavec, Mirko Divković i Franjo Kellner – dali su otkaz. Njihov postupak možemo klasificirati i kao pobunu. Pod građansku nekooperativnost s vladom spada povlačenje iz državnih obra-

zovnih institucija. Iako u događajima iz travnja i svibnja 1870., prema ponašanju gimnazijskih profesora i učenika, nije bilo planiranja daleko unaprijed ili biranja strategije nenasilnoga otpora, ipak se radilo o nenasilnom otporu kroz koji su željeli manifestirati svoje nezadovoljstvo.

Iz svega rečenog jasno je da se u Kraljevskoj velikoj gimnaziji 1870. radilo o političkim sukobima i među učenicima i među profesorima. Učenici nisu trpjeli teže posljedice svojih postupaka, ali nisu ni inzistirali u svojem štrajku. S druge strane, profesori su kažnjeni otkazima, no iz različitih razloga – Starčević zbog sudjelovanja u izgredu, a Jagić i Bratelj zbog ultimatumama koji su postavili Zemaljskoj vladi. Ban Rauch nije si htio dopustiti ultimatum, pogotovo ne od političke oporbe. Otpuštanje profesora još je jedan u nizu dokaza da je njegova politika bila na granici ustavnosti. Istraživanje travanjskih i svibanjskih događaja važno je jer su oni odraz tadašnje političke situacije u Trojednoj Kraljevini i zato što kroz njih možemo pratiti djelovanje gimnazijalaca sklonih politici pravaša ili narodnjaka, što posljedično daje uvid u političko djelovanje gimnazijalaca u nagodbenom razdoblju.

Arhivski izvori

Hrvatska – Državni arhiv u Zagrebu – fond 102 – I. klasična gimnazija u Zagrebu (Imenik 1869./70., sig. 25329, 1870. g.; Zapisnik učiteljskih sjednica 1863.-1870., sig. 25547, 1870. g.; Dopisi, sig. 24920; *Popis isključenih učenika 1859-1905.*) (HR-DAZG-102).

Hrvatska – Državni arhiv u Zagrebu – fond 857 – Zbirka Ulčnik Ivan, sig. 4042 (HR-DAZG-857).

Objavljeni izvori i literatura

Artuković, Mato. "Crtice o političkom radu brodske saborske zastupnika dr. Gjüre Pilara". *Scrinia Slavonica* 12 (2012), br. 1: 95-114.

Bučić, Marijan et al., ur. *380 godina Klasične gimnazije u Zagrebu 1607 – 1987. Zbornik radova*. Zagreb: Obrazovni centar za jezike, 1987.

Caplan, Bryan. "The Literature of Nonviolent Resistance and Civilian-Based Defense". *Humane Studies Review* 9 (1994), br. 1: 1-16.

Cicmil, Marko, ur. *Novosadska gimnazija: 1810 – 1985: nastanak i razvoj*. Novi Sad: *Gimnazija "J. J. Zmaj"*, 1986.

Cuvaj, Antun, prir. *Grada za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. 6. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, 1911.

Dnevnik Sabora Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu godine 1868. – 1871. Zagreb: Tiskara Narodnih novina, 1884. (*Dnevnik Sabora Trojedne kraljevine*).

- Dobronić, Lelja. *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*. Zagreb: Školska knjiga, 2004.
- Freundlich, Maja, ur. *Zbornik Klasične gimnazije u Zagrebu: 1607 – 1997*. Zagreb: Potencijal, 1997.
- Goldstein, Ivo; Szabo, Agneza. *Povijest zagrebačke Klasične gimnazije (1607 – 2007)*. Zagreb: Novi Liber; Klasična gimnazija, 2007.
- Gross, Mirjana. *Izvorno pravaštvo*. Zagreb: Golden marketing, 2000.
- Gross, Mirjana; Szabo, Agneza. *Prema hrvatskom građanskom društvu*. Zagreb: Globus, 1992.
- Horbec, Ivana; Švoger, Vlasta. “Početak modernoga srednjeg školstva u Habsburškoj Monarhiji: Nastavni plan za gimnazije (1849.)”. *Anali za povijest odgoja* 10 (2005): 7-15.
- Horvat, Josip. *Povijest novinstva Hrvatske 1771. – 1939*. Zagreb: Stvarnost, 1962.
- Jagić, Vatroslav. *Spomeni mogega života*, I. Beograd: Srpska Kraljevska Akad., 1930.
- “Jagić, Vatroslav”. U: *Hrvatski biografski leksikon (on-line)*. Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 29. XII. 2014. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=268>.
- Klasične gimnazije u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2007.
- Koprek, Ivan, ur. *Thesaurus archigymnasii. Zbornik radova u prigodi 400. godišnjice Klasične gimnazije u Zagrebu 1607. – 2007*. Zagreb: Klasična gimnazija, 2007.
- Luetić, Tihana. “Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine”. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 295-326.
- Ljubić, Šime. “Topusko”. *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva* 2 (1880), br. 1: 1-11.
- Narodne novine*, (Zagreb), 11. III. 1870.; 22. III. 1870.; 19. IV. 1870.; 20. IV. 1870.; 19. V. 1870.; 1. VI. 1870.; 3. VI. 1870.; 8. VI. 1870.; 11. VI. 1870.; 14. VI. 1870.; 15. VI. 1870.; 21. VI. 1870.; 22. VI. 1870.; 28. VI. 1870.; 9. VII. 1870.; 11. VII. 1870.; 12. VII. 1870.; 13. VII. 1870.; 14. VII. 1870.
- Papić Bogadi, Valentina; Peklić, Ivan. “Kazališna umjetnost i Franjo Marković, s posebnim osvrtom na recepciju u novinama na njemačkom jeziku”. *Podravina* 11 (2012), br. 21: 77-97.
- Pavičević, Vladimir. “Građanska neposlušnost u savremenoj političkoj teoriji”. *Godišnjak 2009. Fakulteta političkih nauka* (2009): 79-95.
- Polić, Martin. *1860 – 1880. Parlamentarna povijest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa bilješkama iz političkoga, kulturnoga i društvenoga života*, 2. dio. Zagreb: Komisionalna naklada kr. sveučilišne knjižare Franje Suppana (Rob. Ferd. Auer), 1900.
- Randle, Michael. *Civil Resistance*. London: Fontana Press, 1994.

- Schematismus cleri arhi-dioecesis Zagrabienensis pro anno a Christo nato 1872. Zagrabiae.*
- Schematismus cleri arhi-dioecesis Zagrabienensis pro anno a Christo nato 1877. Zagrabiae.*
- Sharp, Gene. *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework for Liberation.* United States of America: The Albert Einstein Institution, 2010.
- Sharp, Gene. *How Nonviolent Struggle Works.* Boston: The Albert Einstein Institution, 2013.
- Sharp, Gene. *The Politics of Nonviolent Action, Part Two: The Methods of Nonviolent Action.* Boston: Porter Sargent Publishers, Incorporated, 1973.
- Sharp, Gene, ur. *Waging Nonviolent Struggle: 20th Century Practice and 21st Century Potential.* Boston: Extending Horizons Books, 2005.
- Smrekar, Milan. *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. 5. Zagreb: Tiskom i nakladom Ignjata Granitza, 1905.
- Starčević, David. *Slaviteljem Jelačića bana.* Zagreb: Tiskara Lav. Hartmana i družbe, 1870.
- Šidak, Jaroslav. "Prilozi povijesti ranog pravaštva". *Historijski zbornik* 25/26 (1972/1973): 281-303.
- Švoger, Vlasta. "O temeljima modernoga školstva u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj". *Povijesni prilozi* 30 (2012), br. 42: 309-328.
- Švoger, Vlasta. "Prilog životopisu Gustava Dollhopfa". *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice* 12 (2005): 22-32.
- Turkalj, Jasna. *Pravaški pokret 1878. – 1887.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.
- Turkalj, Jasna. "Prilog životopisu pravaša dr. Jurja Žerjavića župnika u Mariji Bistrici (1874. – 1910.)". *Croatia Christiana periodica* 28 (2004), br. 54: 123-135.
- Turkalj, Jasna. "Zvekan – humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške političke propagande". *Povijesni prilozi* 18 (1999): 121-160.
- Zatočnik*, (Sisak), 21. III. 1870.; 28. III. 1870.; 29. III. 1870.; 20. IV. 1870.; 21. IV. 1870.; 22. IV. 1870.; 5. V. 1870.; 7. V. 1870.; 12. V. 1870.; 18. V. 1870.; 9. VI. 1870.; 10. VI. 1870.; 11. VI. 1870.; 13. VI. 1870.; 14. VI. 1870.; 17. VI. 1870.; 20. IV. 1870.; 22. VI. 1870.; 23. VI. 1870.; 5. VII. 1870.; 6. VII. 1870.; 23. VII. 1870.; 24. X. 1870.

SUMMARY
THE REPERCUSSION OF ZAGREB APRIL RIOTS IN 1870
ON THE ROYAL HIGH SCHOOL

Based on the materials from the State Archives in Zagreb, periodicals (*Zatočnik*, *Narodne novine*) and the relevant literature, the paper explores the conflicts between the Rightist Party (the Rightists) and the National Liberal Party (the Nationals), which in April of 1870 expanded from the Zagreb Square to the Royal High School. This was due to dissatisfaction of the Nationals by the Croatian-Hungarian Settlement and the ruling of the Unionist Levin Rauch, and to open animosity of the Rightists against the Nationals because of their conciliatory policy towards Austria. Investigation of student rioters and later conflicts of the teachers at the High School have been shown in great detail. The consequences that those events had both on students and teachers are identified, and the whole event has been discussed within the historical context. The activities of students and teachers were found to have elements of nonviolent resistance.

Key words: the Royal High School, David Starčević, Vatroslav Jagić, nonviolent resistance, social history, 19th century